

פרשנותו של ד"ר קורצווייל על ש"י עגנון

מאת אברהם בלאט

חקר מפעלו הספרותי של ש"י עגנון הוא מעבודות החקר היסודיות של פרופ' ברוך קורצווייל שנופו נוטה מרחק מהתימטיקה של ספרות מבוקרת עברית לעבר נושאים ומוטיבים של האפיקה המודרנית וספרות העולם.

ברור, שלא דווקא ברוך קורצווייל הוא שגילה את ש"י עגנון. כבר לפני נכתבו עליו מאמרים חשובים מאת א. ט. ליפשיץ, ד. א. פרידמן, י. פיכמן ועוד שהרגישו את המהלך החדש הסגנון החדש עצמו עם הופעתו של ש"י עגנון. אבל קורצווייל הוא שפיתח את מפעלו הספרותי וקבע לו את המימד ואת אמת המידה של דיון נרחב ומעמיק בכל זנ ותג של סיפוריו.

ברוך קורצווייל ניתלה באילנו של עגנון והתחיל בעבודה פענוח מימדו דית של שמות ומושגים, סמלים ודמויים עד כדי צמידות אדוקה לכל רמו או מלה. העלולה לפעמים להביא עד אבסורדיוס. ואמנם חוה פרופסור קורצווייל את הסכנה שבדבר ובמאמרו על „האש והעצים“ (ע' 311) הוא מנסה לערער ולהסתניג ממלאכת פער גוה ההידות עד כדי פסקנות שאין זה כלל מחובתו של מבקר להתחקות על „תמיהות ותעויות“ של סופרים ולמצוא את המפתח לנעלמים.

אם היתה קיימת מעין אקסיומה בלתי כתובה על ש"י עגנון כעל סיפור דתי „סאר אכסלאנס“, הרי חדושו של פרופ' קורצווייל הוא — שהרס אש"י ליה זל לא רהם. וקבע בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים שש"י עגנון הוא אמן זיכוני מודרני (ע' 285) שהוא אכול ציסוסים לשלימות נפשית שבאמנית הרליגינזית, ועצם הזדקקות זו באגדה או האפוס העממי מולידה בקרבנו את הקשר אל העולם הישן ואהבת התורה. קשר זה אל מציאות של שלימות ואגדת הנס מוליד גם את ההרמוניה החיצונית, שאמנם איננה אחידה אצל עגנון. אבל רובה נוטה אל תחומי ש"י עגנון סנה אל העולם העתיק, אבל אין זו בריחה — אומר קורצווייל — שמטרתה להשתעשע בעולמות רומנטיים, אלא חישוף תהומות החברה. ש"י עגנון מעלה את האור של החיים הדתיים אשר נותנים טעם וצורה למשפחה היהודית. זוהי קרקע של שרישים עמוקים שנעשתה נחלת העבר.

עגנון המתגלה בריבוי פנים ומשתרעת מארץ גליציה בזמנו של פרנץ יוסף ועד לעליה השניה בארץ ישראל.

במסתו המצויינת על בעיות היסוד של ספרותנו החדשה (*), הגיע ד"ר קורצווייל למסקנה שאין ביי כולתה של ספרותנו לשוב ולהתייחס למקור. לערכי היהדות המסורתית, יחס שלפני המפנה הגורלי שחל באז המהפכה לספרות תילונית, אבל יש ויש באפשרותה להתגבר על האפקט האנטי דתי שעבר זמנו ולהפגש עם „המקור“ פגישה אובייקטיבית ועמ' (37). אכן, פגישה אידיאלית זו ושליח חוה ריקונסטרקציונית זו ממלא ש"י עגנון בסיפור — ועל ידו הגיעה הפרשה לספור ולרומן — וא. צ. גרינברג כשירה.

הנושא המרכזי בספרות החדשה, שפיתח וניהח פרופ' קורצווייל הריהו אבדן האמונה והיאוש שנתהווה עקב האכזבה מההשכלה ומהאידיאליזם תכונתיים של אירופה. והמספר שהי פש את הדרך לשוב ולקיים מגע עם המסורת הדתית על אף אי ההתאמה בין עבר ובין ההווה הוא ש"י עגנון והוא שמשמש חומר מחקרי מובהק לאמיחות הנחתו של קורצווייל.

בעגנון מוצא קורצווייל המספר האידיאלי שבערו משתקפת הבעיה המרכזית של הספרות החדשה. כי כתבי עגנון נראים לו כחיפוש מתמיד אחרי האהדות האבודה.

מבחינה זו משמש עגנון היזה חדר שה לצרכי מגע עם עולם המסורת בעוד הספרות של המאה הי"ט להמה ביהדות. הווי אומר: לא במקרה בחר לו קורצווייל את המחקר האנאליטי במסתו העגנונית, כי מסיתו על סיפורי עגנון (*). הם פרי מהשבה מע"מיקה ועבודת נמלים חרוצה בחישוף הרקע והתוכן של הסיפור העגנוני.

ש"י עגנון מהווה כאן מעין „תנא דמסייע“ לקורצווייל בראייתו את הדגלות באור היובי (אם כי הספקות והפקפוקים מבצבצים מכל צד). כי מאמה הנחות רחניות ואסתטיות של העלה המבקר בתנופה ובכשרון. מכאן נובעת אותה סמיכות פרשיות של החוקר והסופר גם יחד. ומכאן השא"ל מה עדיף — פרשנותו של קורצווייל על עגנון, או כתבי עגנון כי אסמכתא להנחותיו של קורצווייל?

זכות היא לכל חוקר לנקוט קריטריון משלו לאור זמני נסיונו וידיעותיו. מכאן ברור, שאם מחר יקום מבקר ויבחון את יצירת עגנון לאור תורה חדשה תהיה פרשנותו לגיטימית בהחלט כשם שהיא מחז"יבת המציאות גם כיום בחינת עגנון בהשוואה עם קאפקא. עם שטיפטר או עם הורה אכויסטנציאליסטית של סארטאר או פילוסופיה אחרת. כל זה יפה בדורנו ויפה לכל דור והמג"סה לפקפק, אם בחינה זו היא רילי"בנסית מעיד על עצמו שהוא חסר מידת גורם הזמן והוא בבחינת שמרן קופא על שמריו.

עם כל זאת לא נוסל שלא להעלות איזה היסוס שהוא יותר מהרהור ארעי:

ברוך קורצווייל עשה עבודה מקיפה על ש"י עגנון בעיון והקר ואף הע"מידו בשורה אחת עם גדולי הסופרים בעולם מתוך השוואת יסודות. „אספק"טים, אבל דאה בו לפעמים יותר רחו מאשר פשט גם כאשר הפשט דיבר גלויות אל לבנו. ברוך קורצווייל בנה את השקפתו הביקורתית לאור תורות ששאב בספריות זרות והעלה מוטיבים, אסוציאציות, תפי"סות ומושגים מתחום המחקר האוני"ברסאלי בספרות עולם. אבל מי יודע מה יכול להעלות המבקר שגם דרכי המחשבה והלימוד של עגנון ביהדות ובספרי הקודש של הדורות נהירים לו כשבילי הספרות?

נדמה לי שאם יקום מבקר כזה שיאיר את עולמו של ש"י עגנון בראיית עולם פנים של תלמיד חכם, של כל האגדות והמדרשים, ויתחקה על זיקתו לתלמוד, אל רוח המקרא, אל דרכי סגנון (שהתחיל בה מ. א. ליפשיץ ז"ל) ועולם החסידות שכל השערים פתוחים לפניו — נמצאנו נשכרים.

הבא להעלות את עולמו של הסופר חייב לראות לא רק את מולדתו גזעו ואת פירותיו-יצירתו — אלא חייב לגלות גם את המעין שממנו שאב — יותר נכון את המארג הנפשי והרוחני של מספר היהדות — ש"י עגנון. לפרשן זה עדיין עגנון מחכה.

(*). „ספרותנו החדשה — המשך — או מהפכה“ מאת א. קורצווייל בהיצי" „שוקן“ תש"ך.

(*). מסות על סיפורי ש"י עגנון בהוצאת „שוקן“ תשכ"ג מאת ברוך קורצווייל.